

8. Януш, Я. В. (1984). Фразеологізми як засіб гумору в мові української драматургії кінця XIX – початку XX століття. *Культура слова*, Вип. 27, с. 7–12.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

НП – Наталка Полтавка (2009). *Котляревський І. Енеїда. Наталка Полтавка. Москаль-чарівник*. Донецьк, 384 с.

НС – Назар Стодоля (1966). *Шевченко Т. Твори в 2-х томах. Т. 2. Назар Стодоля. Повісті*. Київ, 749 с.

СГ – Сватання на Гончарівці (1982). *Квітка-Основ'яненко Г. Повісті та оповідання. Драматичні твори*. Київ, 544 с.

СУМ – Словник української мови. В 11 т. Київ.

ФС – *Фразеологічний словник української мови* (1993). В. М. Білоноженко. Київ. 984 с.

УДК: 811.161.2'282

Юрій Громик
кандидат філологічних наук, доцент,
декан факультету філології та журналістики
Східноєвропейського національного
університету імені Лесі Українки
(Луцьк, Україна)
e-mail: Gromyk.Jurij@eenu.edu.ua
ORCID: 0000-0002-8753-3357

ВІДОБРАЖЕННЯ ФОНЕТИЧНИХ І МОРФОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ГОВІРКИ В МІСЦЕВИХ ПАРЕМІЯХ (НА МАТЕРІАЛІ ПОЛІСЬКОЇ ГОВІРКИ С. ЛИПНЕ)

У статті на матеріалі прислів'їв та приказок, зафіксованих в одній поліській говірці, простежено і прокоментовано найвиразніші місцеві лінгвальні явища фонетичного та морфологічного рівнів. Відзначено, що паремії цінні для діалектологічних студій, бо виникають і функціонують в умовах розмовно-побутового мовлення, отже, за фонетичними, граматичними, лексичними явищами співвідносні з ним, а відрізняються хіба що художньо-естетичною і дидактичною функціями.

Ключові слова: середньополіський діалект, говірка, село Липне, прислів'я, приказки, фонетика, словозміна.

Hromyk Yurii. Reflection of the Dialect Phonetic and Morphological Features in the Local Paremias (case study of the Polissian dialect of the village of Lypne).

The most impressive and vivid local language phenomena at the phonetic and morphological level are analyzed and commented in the article on the material of the paramias recorded in one of the Polissian dialects. The specific tasks that led to the realization of the goal of the study included identification of the dialectal elements in the structure of paramias and their systematization according to the levels of the language system and the source of their origin. For the first time, the study focused on the local proverbs and sayings, recorded predominantly during 1995-2000 and which have been already partly published. The author argues that they are highly valuable for the dialectological studies because they arise and function in the context of the spoken language norms of the areal and, therefore, correlate with them in phonetic, grammatical and lexical features, but differ in artistic-aesthetic and didactic functions. The subdialect of the village of Lypne, located in the borderland area between the Western and Middle Polissia (the north-east of the Kivertsi district of the Volyn region), manifests a distinct specificity and typical transitional characteristics at all language levels.

*In the process of analysis of paremias at the level of vocalism the reflexivity ancient vowels are analyzed; describes in detail the variability of reflexivity etymological vowels *o, *e, *ě, *ę, *y, *i and a positional implementation of modern vowels. At the level of consonance traces of differences from the literary language in the frequency of soft and softened versions of phonemes. The most frequent combinatorial sound changes are analyzed, in particular commented structures with the consequences of assimilative and dissimilative modifications. At the phonetic level in the patois dominated by signs characteristic Middle-Polissyan dialect. Areological information about the phonetic phenomena of this type in the Ukrainian dialects is expanded.*

At the level of inflection traceable factors which led to the existence of dialect phenomena. Only some morphological archaisms are noted in the paremias, while active and expressive manifestations of the grammatical

analogy are stated, in particular the interaction of soft and solid variants of rejection and the interaction of nouns with different old bases.

Key words: *Middle-Polissyan dialect, patois, village of Lypne, paremias, phonetics, inflection.*

Говірка с. Липне розташована в ареалі західнополісько-середньополіського пограниччя (крайній північний схід Ківерцівського району Волинської області) і виявляє виразну специфіку та типово перехідний характер (із домінуванням рис середньополіського діалекту) на всіх мовних рівнях, найперше на фонетичному. Різномірні її релевантні явища вже були предметом лінгвістичного аналізу, зокрема як джерела діалектографічної інформації опрацьовано й місцеві уснопоетичні тексти (весільні пісні) [Громик 2018.]. У пропонованій статті для цього вперше використано місцеві прислів'я та приказки, які записано переважно впродовж 1995–2000 рр. і частково вже опубліковано [Громик 2002]. Цей фактаж так само цінний для діалектологічних студій, як і тексти пісенного фольклору, бо паремії виникають і функціонують в умовах розмовно-побутового мовлення, отже, за фонетичними, граматичними, лексичними явищами співвідносні з ним, а відрізняються хіба що художньо-естетичною і дидактичною функціями. Немає сумніву: якщо фіксація такого матеріалу передбачала послідовне збереження діалектних рис на всіх мовних рівнях, то його можна вважати цінним діалектографічним джерелом.

Мета дослідження – на матеріалі прислів'їв та приказок, зафіксованих в одній поліській говірці, простежити найвиразніші місцеві лінгвальні явища фонетичного та морфологічного рівнів. Реалізація поставленої мети передбачала виконання таких конкретних завдань: у структурі паремій виокремити діалектні явища, систематизувати їх за рівнями мовної системи та за походженням.

Явища фонетичного рівня. У липенській говірці спостережено виразну специфіку в рефлексії давніх голосних. Наприклад, представлено заміну наголошеного *o в новозакритих складах монофтонгом [и], що послідовно відображено й у місцевих пареміях: *Жён'ац:а ни на рик, а на ціли вйік; Гірко йісти, шкóда к'ідат'; Йак'і кин', так'і виз, йак'і йіхав, так'е вйіз; Чув дзвин, да ни знайе, скул' вин.* Монофтонг [и] на місці *o за аналогією виявлено в наголошених відкритих складах, пор.: *Правда завийши в гйичи кóле; Хоч у гйичи пл'уй; Вгйисин' жéниц:а бидн'ак, навис'н'і – багатір, а зймóйу – сиридн'ак.* Рефлексія *o як [у] можлива хіба що у випадках *муй, твуй, свуй, бұл'и, пуйдиш*, пор.: *Бул'и нэмочи, йак пómочи; Дурні субака на свуй хвист бреше; Син муй, а рóзум в йігó свуй.* Зрідка простежено [о]-рефлекс наголошеного *o, як-от: *Бáба, йак жáба, – у гóвтар на гóдна ступáт'; Приті на рузбóр шапок; Ти йатрóвка, йа йатрóвка, в нас ни бóде в хáти тóлку.* У кінцевих закритих ненаголошених складах *o представлено монофтонгом [о], пор.: *Стáрос'ц' – ни рáдос'ц', мóлдос'ц' – дурóс'ц'; Бул'и нэмоч, йак пómоч; Малійа д'іти – малі клóпот, вилік'йа – вилік'і.* В інших випадках спостережено посилення лабіалізації [о] > [у], пор.: *Дустáт' кунц'і в млинц'і; Йак йе на жéйти ружк'і, то бут' пиружк'і; Йак пришлó, так і пушлó; Круті, Мартіне, мо, мáти шо пук'іне.* Так само зазнав посилення лабіалізації закономірно збережений у відкритих складах *o у випадках на зразок *кунéц, гук'ёнце*, пор.: *Йак придé к'ітайéц, то бе св'іта кунéц; Ни тил'к'і ш с'в'іта, шо в гук'ёнци.* У флексії родового відмінка множини іменників -*овь незалежно від наголосу розвинувся [и]: *братів, чулувиків, сус'ідив, мэтрив*, пор.: *Чорт с'ім пар пуштулів ступтáв, пóкл'і ду кучи зубрáв; За кавáлок к'ішк'і с'ім к'іломитрив п'ішк'і; Сапóжн'ік завш биз чирвйікив.*

Давній *e в наголошеному новозакритому складі рефлексував як [и], зокрема після депалаталізованих шиплячих та вбранта, пор.: *В жéнк'і вóлос дóвг'і, да рóзум курóтк'і; Вз'ат' жéнку на вéксил'; Пёрша жéнка д Бóга, дрúга – д лудéй, трéт'а – д ничісто; Жінка ни чирвйік – з нуг'і ни ск'іниши.* Після шиплячих у кінцевому післянаголошеному закритому складі відбувся розвиток *e > [e] з наступною лабіалізацією до [о]: *вéчор*, пор.: *Шче ни вéчор.*

Етимологічний *ѣ в наголошеній позиції здебільшого рефлексує як [і], проте може заступатися монофтонгом [e] після м'якого приголосного, як-от: *Муйé б гучи йййé ни бáчили; Булі пані – нусіли суручк'і да итані, пришóв сув'ёт – срака пубáчила св'ет*; [e] після депалаталізованого консонанта, пор.: *Мáти вмре – бат'ко вслэппне*; [и], пор.: *Напумині куз'і смерт', то ціли ден' блййáт' бóде; Жён'ац:а ни на рик, а на ціли вйік.* Відповідно до ненаголошеного *ѣ послідовно представлено [и], пор.: *Багáтом чорт і дитéй куліше; Бидá ни пу л'іси, да пу л'уд'ах хóдит'; Дай диткám вóл'у, пупадéш в нивóл'у; Дувилóсо чирйіак'у на вик'у;* те саме явище простежено в іменникових флексіях, пор.: *Бидá ни пу л'іси, да пу л'уд'ах хóдит'; Вкрáд'ани кусóк в гóрли дирé; В свуйéй халу́нци дóбре й дупци; Живé, йак вош у кужу́си.*

Після задньоязикових [к], [х] та фарингального [г] на місці *у виступає звук [і], пор.: *Жал' ваг'і ни мáйе; Ду Гм'ітра д'івка х'ітра, а пу Гм'ітри хоч пріппик вйтри; Абі рук'і, то найдиц:а мук'і; За кавáлок к'ішк'і с'ім к'іломитрив п'ішк'і.* Відповідно до *ѣ в ненаголошеній позиції в частині слів та словоформ вживано голосний [и], пор.: *За йіднó бйто дэсит' нибйітх даййт'; На д'іти – напирдйіти, тра сибé глйд'іти; Наварйіли йаглі дей спат' лйглі.* На місці ненаголошеної сполуки плавного бокового сонанта з редукованим виявлено звукосполучення [ли], пор.: *Йáблчко д йáблнк'і далéко ни ткóтиц:а.*

Деякими явищами можна ілюструвати й особливості позиційної реалізації сучасних голосних. Спостережено пересування артикуляції [о] в ненаголошеній позиції до високого підняття і посилення його

лабіалізації (крім кінцевих складів), пор.: *З ійейу пусваріц:а, йак з гурі скутіц:а; В курові мулукó на йазіци; Врудіса да вдайса; Гувур'ім да мувч'ім*. Заступлення [о] в ненаголошеній позиції через [а] найчастіше трапляється перед складом з [а], хоча можливе і в інших випадках, пор.: *Папруга пу сраци пухуділа; Рубóта йде, кантора піше: два д'н'і рóбиш – ден' запише; Пудубайе, йак свин'і хамут*.

Чітко простежено тенденцію до звуження і підвищення артикуляції звука [е] в ненаголошеній позиції до [и], крім абсолютного кінця слова, пор.: *С пирибóру ви́брав криву́ Хвидóру; С х'і́трим пувидéса – рóзуму набирéса, а з дурні́м і той згубиш; Жінка ни чирві́к – з нуг'і ни ск'і́ниш*. У позиції після [й] ненаголошене [е] більшою мірою підвищує і звужує артикуляцію, через що реалізується в [і], пор.: *Кин' на штирóх нугáх, да спутика́йц:а; Живéмо ни гуруймо – хл'ба ни купуймо; Йіднэй биді ни тра, да й те́й ск'і́лка йе*. Розвиток у ненаголошеній позиції [е] > [і] частково засвідчено й після бокового сонорного, пор.: *Пáл'иц губ пáл'иц ни стукнут'; Зака́л'иц на пáл'иц; Сам-йідéн, йак пáл'иц*.

Відомі випадки заступлення після м'яких передньоязикових [д'], [т'], [з'], [с'], [ц'], [л'], [н'] звука [е] позиційним варіантом [о], що спостережено в наголошених, а також кінцевих післянаголошених складах, пор.: *С'ой св'і́т йак ма́кув цв'і́т: с'од'н'а цвitéи, взáвтре зуві́аниш; Бóмкнут', йак куз'ól у вóду*. У деяких словах не відбулася лабіалізація [е] > [о] після шиплячих та [й]; збережений тут [е] виступає у своїх позиційних варіантах із підвищеною та звуженою артикуляцією [и], [і], пор.: *Син му́й, а рóзум в йі́гó свуй; Ти йі́гó христі́, а вуно́ прóсиц:а: «В лóзи пусті́»; Йа б йі́му дав би, к'еб дугна́в би; Ти йі́му пупá, а вун тибі́й пупад'у́; Ни вчирні́т' і ни вбилі́т'*.

Маніфестовано чимало відмінностей у системі консонантизму, зокрема відсутність фонем [ф], пор.: *Хумá Савци ридн'і Хвéдор; С пирибóру ви́брав криву́ Хвидóру*. Перед ненаголошеним рефлексом *ѣ відбулася звичайна депалаталізація губних, пор.: *Бидá ни пу л'си, да пу л'уд'ах хóдит'; Йіднэй биді ни тра, да й те́й ск'і́лка йе; Дуві́лсо чирйак'у на вику́*. Перед наголошеними рефлексами *ѣ, *е можлива депалаталізація губних [в'], [п'] із розвитком додаткової артикуляції [й] за умови, що перед губним нема іншого кореневого приголосного, пор.: *Жén'ац:а ни на рик, а на ці́ли ви́к; Жінка вмере – чу́лви́к багат'і́е; Йак ни худі́в му́й ба́т'ко ду цéрки, то ни худі́в, а йак пушóв, то на гу́лви́й двéри прин'і́с; Пудиві́са, чу́лви́че, чу́гóс' пійе́ин' какар'і́че*. Результатом ствердіння за тих самих умов носового [м'] може бути додаткова артикуляція [н'] (якщо перед [м] був інший приголосний, то він опускається), пор.: *Вкружі́ли, йак цигáни мн'і́с'ац:а; Ни спі́ц:а ниві́йси, йак рóичин на мн'і́сци; Руск'і́ мн'і́с'ац:а; У нимн'ло́ рук'і́ ни бу́л'áт'; Мн'ла́ гутува́т', да ни мн'ла́ пудавáт'*. Ствердіння [в'] сталося й у формі с'вáто та похідних, пор.: *С'од'н'а так'е́ с'вáто, шо с'і́м баб рузпíáто; Кулі́ в цéрку ни прид'у́, то все паск'і́ с'вáт'áт'; Хвáтит' вс'і́м с'вáтíм і нам гр'і́шним*.

Послідовну депалаталізацію передньоязикових [д'], [т'], [з'], [с'], [ц'], [л'], [н'] простежено перед [и]-рефлексом ненаголошених *ѣ, *е, пор.: *Багáтом чорт і дитéй кулі́ше; Дай диткáм вóлу, пупадéш в нивóлу; Дитéй гудуй, а сам турбóй рихтуй*. Спостережено ствердіння [ц'] у зворотних дієсловах на зразок *вз'áц:а, питáц:а*, у складі суфікса -ц'к-(ий), в іменникових суфіксах -ец', -иц'а та їхніх варіантах, пор.: *Абі́ лузá – чурті́ знайду́ц:а; Абі́ рук'і́, то найди́ц:а му́к'і́; Примáцк'і́ хл'б субáцк'і́; Йак'і́ йідéц, так'і́ рубóтн'і́к; Вісмуктáт' с пáлца; Вкружі́ли, йак цигáни мн'і́с'ац:а*. У кінці зворотних дієслів послідовно депалаталізовано й [с'], пор.: *Вруді́са да вдай́са; Вста́вса чі́сти й прóсти; Д'áку Бóгу за вбід, шо найі́вса дарму́йід*. Переважно депалаталізовано й шиплячі: *Бул'и́ нэмучи, йак пóмучи; Гóчи на ба́чат', душá ни бу́літ'; Грóиш, шо во́иш: в руках ни вдержи́ш*. Зауважено також ствердіння [р'], пор.: *Ві́рачивса, йак барáн на нуві́йа вурóта; Гóра ни наказáц:а; Нараді́ц:а, йак сувá ду спóвиди; Ни вз'áлá ни рад'у́жк'і́, ни пил'у́шк'і́*.

Неперехідне пом'якшення задньоязикових та фарингального консонантів послідовно представлене у звукосполюках [г'і́], [к'і́], [х'і́] та [г'е́], [к'е́], [х'е́]: *Жал' ваг'і́ ни ма́йе; Абі́ рук'і́, то найди́ц:а му́к'і́; Бог ві́шк'і́ стрáсайе; Глух'е́ йак ни дуч'у́е, то збреше; Йак'е́ йі́хало, так'е́ зди́бало*.

Окрім того, простежено чимало позиційних та нерегулярних фонетичних змін. Початковий [о] в ненаголошених складах може зазнавати афези, пор.: *Був у млин'і́ і д:áв «Дубрідин'» свин'і́; Вруді́ла, да ни близáла; Дурне́ т св'і́та і д мі́ра; Йáбличко д йáблинк'і́ далéко ни ткóтиц:а*, або ж послаблювати свою артикуляцію до [в]: *Ни ти пéрви, ни ти встáтн'і́; Вста́вса чі́сти й прóсти; Д'áку Бóгу за вб'ід, шо найі́вса дарму́йід*. Афеза може стосуватися й інших початкових ненаголошених голосних: *Биз двукáта ни бу́де й свáта*. Виявлено й структури з синкопою, зокрема з опусканням у середині слова одиничного приголосного, пор.: *Мóна Муску́ пубáчит'; К'і́ко вбйе́ш, ті́ко ви́йдиш; з редукцією другого ненаголошеного елемента повноголосся, пор.: Сапóжн'і́к завш биз чирві́кив; Жінка ни чирві́к – з нуг'і́ ни ск'і́ниш; Чу́л'і́к шо ступі́в, то все зугри́ши́в; Жінка вмере – чу́л'і́к багат'і́е*. Опускання в середині слова звукосполучень маніфестує структура *тра*, пор.: *На д'і́ти – напирд'і́ти, тра сибé глид'і́ти; Де два брáти, тáмка тра дв'і́ хáти*, а також особові форми майбутнього часу дієслова *бути*: *бу́ду > бу, буди́ш > беш* та ін., пор.: *Йак бе напáс'ц', то Бог грóиш дас'ц'; Йак йе на жі́ти ру́жк'і́, то бут' піру́жк'і́*. Апокопу, зокрема явище опускання в кінці слова одиничного приголосного ілюстровано в таких пареміях: *Теу́йе «зáра» – йак пан'с'к'е «зачека́й»; Гувурі́ли бабі́ в турм'і́ три рóк'і́, а пуд турмóйу – ши́с'*; також у формах чоловічого роду прикметників, порядкових числівників, родових займенників: *Багáти, йак Радз'ів'і́л; Вста́вса чі́сти й прóсти; Гóли йак гил', а гóстри йак бритва; Йак'і́ кин', так'і́ виз, йак'і́ йі́хав, так'е́ ви́з*. Опускання одиничного голосного в

кінці слова засвідчує прислівник *завш* «завше», пор.: *Сапóжн'ік завш биз чирві́кив*. Усічення в кінці слова звукосполучень представлено формами з флексією *-o* (< *-ого*) родового відмінка прикметників чоловічого та середнього родів, а також відповідних займенників: *старó кун'а, ду чужó с'іна, нікó ни зна́йу*, пор.: *Бирижéно і Бог бирижé; Бог рóдит' на вс'а́ко дóлу; Гурбáто муз'іла спрáвит'*; *В ко дитк'і, в то йагудк'і; В ко дóчок с'ім, в то дóл'а вс'ім*.

Як протеза виступає в основному фарингальний [г]: *Г'індик дúмав дей в суп пупáв; Гóчи ни бáчат', душá ни бу́літ'; Гус'ін':е сóнце йак мáчушине сéрце: хоч і св'ітит', да ни гр'і́іе; Хай сувá, габі́ с чужó силá*.

Регресивна суміжна асиміляція за глухістю виявляє себе, скажімо, в континуантах **bščela, *bščela*, пор.: *Гудóт', йак пчóли в гóлііу*; за способом творення – в групі [вн] > [мн]: *кумн'ір* «комір» (порівняйте польське *kołnierz*), пор.: *Рух йак у жідá за кумнірóm*. Наслідок прогресивної суміжної асиміляції за способом творення представлено в сполуках [мй] > [мн'], пор.: *Дай дúрн'у мн'áло, і те зламáйе; Вірват' з мн'áсом; Сулómн'ани вдувéц; [с'т'] > [с'ц']*, пор.: *В гус'ц'áх дóбре, вдóма лúч.ий; За грóши бат'ка рідн'о прудáс'ц'; Йак бе напáс'ц', то Бог грóши дас'ц';* за місцем і способом творення – в групі [рй] > [рд'], пор.: *Наш музика – пирдún: всéйк'е п'ірд'е рудúв*. Результат регресивної дистантної асиміляції за способом творення можна вбачати у випадку *парамар* «паламар», пор.: *Ни буд' парамарóm в чужéй цéркви*. Деякі паремії маніфестують контактне регресивне розподібнення за способом творення [н'к] > [йк], пор.: *Радéйк'і, шо дурнéйк'і; Руді́нуйко, схóд'са!*; [чт] > [шт], пор.: *Кин' на штирóх нугáх, да спутіка́йц.а*; [дл'] > [гл'], пор.: *Нáс'ц'а г'ла Васил'á здáс'ц'а* та ін.

Явища морфологічного рівня. Виразних морфологічних архаїзмів у системі словозміни виявлено мало. Скажімо, субстантиви середнього роду, що історично закінчувалися на **-ьје*, зберігають флексію *-(')e*, пор.: *Чи клóч:е, чи вóвна, габі́ к'ішка пóвна; К'еп то знат':é, шо в кúма пит':é, був би й дитéй забрáв; Шилéп шчáс'ц'е в хáту*. Окрім того, в родовому відмінку однини з історичною флексією *-а* давніх **-й*-основ засвідчено словоформи *св'іта, міра, сіра, віда*, пор.: *Дурнé т св'іта і д міра; Ни йіж сіра: бóде гулувá сіва; У нáшо Даві́да ни срáк'і, ни віда*. Іменники жіночого роду, що співвідносні з давніми **і*-основами, а також субстантив *мáти* в родовому, давальному, місцевому відмінках зберігають закінчення *-и*, пор.: *В дит'áти пáлчик забу́літ', а в мáтири – сéрце; Загадáла рубóти, йак Зóс'а свей мáтири; В злóсти нимá милóсти; Нараді́ц.а, йак сувá ду спóвиди*. Як архаїчні явища можна кваліфікувати повні нестягнені форми прикметників жіночого, середнього родів, а також множини: *Де руді́ласа кузá, там сулódкайá лузá; Стинúт' мі́шачийá нóри; Малі́йá д'іти спат' ни дайúт', на вилі́к'і́йá жит'*; *У мо бат'ка вс'і д'іти дурні́йá*. Давніми закінченнями у формах непрямих відмінків представлені прикметники жіночого роду історично м'якого типу відмінювання, пор.: *Ни буд' парамарóm в чужéй цéркви; Нимá бу́л'шей кáри, йак нимá свей пáри; Нимá гíршей кáри, йак нимá свей пáри*. Очевидно, історичну флексію місцевого відмінка *-ом* зберігають ад'єктиви чоловічого та середнього родів, пор.: *В тíхом бу́лóти чуртí вód'ац.а; На вкрáд'аном кун'і далéко ни зайі́диш*. Займенник 2 особи однини та зворотний займенник у давальному, місцевому відмінках представлені формами *тиб'і, сиб'і*, рідше – *тибій, сибій*, пор.: *Ми йі́мо, худі́, то й тиб'і ну мóрди дамó; Ти йі́му пупá, а вун тибій пупад'у; Ти йі́му Бугувé, а вун тибій чуртувé; Дав і сибій забрáв*. Предметно-особові займенники чоловічого та середнього родів у непрямих відмінках засвідчені формами *йі́го, йі́му*: *Будут' з йі́го л'уде, йак м'ух'і ни заг'ід'ат'; Йá б йі́му дав би, к'еб дугнáв би; Син муй, а рóзум в йі́го свуй; Ти йі́му пупá, а вун тибій пупад'у*. Предметно-особовий займенник жіночого роду в орудному відмінку представлений формою *йéйу*, пор.: *З йéйу пусварі́ц.а, йак з гурі́ скуті́ц.а*.

У системі словозміни можна простежити виразні приклади вияву граматичної аналогії. В орудному відмінку однини в субстантивах чоловічого роду історично м'якого різновиду домінує перенесена з твердого варіанта флексія *-ом*, пор.: *Шо к'і́юм, шо пáлк'і́у; Хóчут' в старцáх жит' і з пéрцом йі́сти; Зу свуй́м харчóm дóбре пуд курчóm*. У цій самій відмінковій позиції іменники колишніх **ā*-основ у ненаголошеній позиції набувають закінчення *-ийу*, після задньоязикових та фарингального – *-ійу*; обидва варіанти фонетично розвинулись із флексії м'якого різновиду відмінювання: *Йак кúрка лáпийу; Нóсиц.а йак дúрин' з стúпийу; Йак мед, то й лóжк'і́у; Пригр'і́т' чóрта за пáзух'і́у*. Субстантиви давніх **jā*-основ у наголошеній позиції засвідчують не тільки історично закономірну флексію *-ейу* зі збереженням палатальної вимови попереднього консонанта, а й перенесену з твердого різновиду флексію *-ойу*, перед якою попередній приголосний, крім шиплячих, так само зберігає м'яку вимову, пор.: *Брихн'éйу зайі́диш далéко, гáлий далéко виртáц.а; Брихн'óйу зайі́диш далéко, да назáд ни вéрниса; Стуйáт' над душóйу*. Флексії *-éйу, -ийу* з **jā*-основ поширилися й на **ī*-основи жіночого роду, пор.: *Нóсиц.а, йак кит з мишéйу*. Вияви родового відмінка множини іменників позначені більшою, ніж у літературній мові, продуктивністю флексії *-ей*, перенесеної з відповідних виявів давніх **-ī*-основ, пор.: *Свикрúха – ни рідн'áйá мáти, ни далá зубéй – ни мужé вибивати*. Уніфікацію закінчень на основі колишньої м'якої відміни спостережено у формах непрямих відмінків прикметників жіночого роду, пор.: *Гуді́т', йак лих'éй бу́л'áцци; Лубупі́тней Варвáри нóса д:урвали; За дурнéйу гулувóйу дей нугáм нимá спукóйу; Хто спит' скрáйу – у Бóжуму рáйу, а хто в сиридінци – у пупóвей скрін'ци*. У давальному відмінку однини ад'єктиви чоловічого і середнього родів фіксовані з закінченням *-ом*, яке можна кваліфікувати як історичну флексію місцевого відмінка, що за аналогією могла бути перенесена на форми давального, пор.:

Багáтом чорт і дитéй куліше; Дарóваном кун'у в зуби ни загл'адайт'; I сам ни гам, і дрúгом ни дам; Найід'ане гулóдном ни пув'ірит'. Атематичні дієслова у формі 2 особи однини зафіксовані з закінченням *-еш*, яке за аналогією поширене з відповідних форм I дієвідміни, пор.: *Йак гулóдни, зійсéш і хулóдне; Йак сам прудасéш, то і з бат'ком ни кúпиш.* Форми минулого часу середнього роду зворотних дієслів закінчуються на *-со*, що відображає аналогію до дієслівної флексії середнього роду, пор.: *Дувилóсо чирйакú на вику'.*

Наведений і проаналізований фактаж підтверджує тезу, що говіркові паремії за умови максимально точної їх фіксації цілком співвідносяться з розмовно-побутовим мовленням, а отже, є надійним, цінним та перспективним матеріалом для вивчення релевантних особливостей говірки на всіх мовних рівнях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Громик, Ю. В. (2018). Фольклорний текст як діалектографічне джерело (на матеріалі фонетичної системи поліської говірки села Липне Ківерцівського району Волинської області). [В:] *Народна творчість українців у просторі та часі* : наук. зб. Луцьк, с. 138–146.
2. Громик, Ю. В. (2002). Фразеологізми поліської говірки села Липно Ківерцівського району Волинської області. [В:] *Волинь-Житомирищина* : іст.-філол. зб. з регіон. проблем. Житомир, № 8, с. 152–170.

УДК: 81'373.7:811.161.2'374.2'286(477.43/44)

Інна Гороф'янюк
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови
Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського
(Вінниця, Україна)
e-mail: gorofyanjuk@gmail.com
ORCID: 0000-0002-9836-8270

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ В «SŁOWNICZEK PROWINCYONALIZMÓW PODOLSKICH» O. KREMER

Стаття вводить в український науковий інформаційний простір фразеологізми, які містяться у «Słowniczek prowincjonalizmów podolskich, ułożony w Kamieńcu Podolskim w roku 1863» (Краків, 1870) О. Кремера – лексикографічній праці, яка й до сьогодні залишається бібліографічною рідкістю в Україні. Словник репрезентує мову поляків, які проживали в околицях Кам'яця-Подільського у II пол. XIX ст., і є першим регіональним словником, який виокремлював подільський діалект з-поміж говорів української мови.

Ключові слова: О. Кремер, «Słowniczek prowincjonalizmów podolskich», діалектний словник, подільський говір, фразеологізм.

Gorofyanjuk Inna. Phraseologisms in the «Słowniczek prowincjonalizmów podolskich» by A. Kremer.

The article intends to return «Słowniczek prowincjonalizmów podolskich, ułożony w Kamieńcu Podolskim w roku 1863» by a Pole A. Kremer to the scientific information space. He was living in Kamyanets-Podilsky for 24 years and was interested in the local language, wrote down "Podilsky provincialisms" – the words that were learned by the Polish intelligentsia during its residence in Podillya, but had not yet entered the Polish literary language.

The material selected has been grouped according to the dominant semantic characteristics: phraseologisms, which indicate the quality, properties, actions of a person; phraseologisms, which indicate the quality, properties of the phenomenon, actions. The phraseologisms selected has been verified with «Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego» and «Słownik gwar polskich».

The localization of phraseologisms collected in the «Słowniczek prowincjonalizmów podolskich» is not limited to Podillya. We have revealed lexical parallels with the Galician region.

The cognitive value of the O. Kremer's «Słowniczek prowincjonalizmów podolskich» has not limited by fixing the phraseologisms used in the speech of the Poles lived in the district of Kamyanets-Podilsky at the second half of the XIXth century. The author gives examples of proverbs, sayings, constant phrases, explains elements of Ukrainian life, customs and traditions from the most famous to local, narrow-rooted rites. In this way O. Kremer has popularized Ukrainian, and in particular Podilsky, culture in Poland at the second half of the XIXth century.

Key words: A. Kremer, «Słowniczek prowincjonalizmów podolskich», dialectal dictionary, Podillya dialect, phraseologism.